

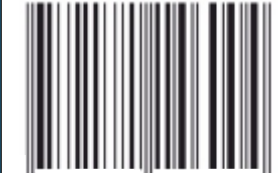
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

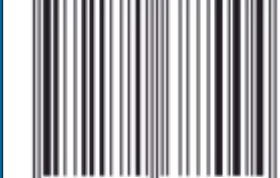
6/2024

E-ISSN 2181-1466

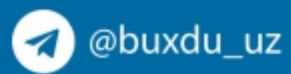

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

6/2024

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2024, № 6, iyun

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha, **tarix** fanlari bo'yicha 2023 yil 29 avgustdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar Vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bekova Nazora Jo'rayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Hamroyeva Shahlo Mirjonovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Nigmatova Lola Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Xolliyev Askar Ergashovich, biologiya fanlari doktori, professor

Artikova Hafiza To'ymurodovna, biologiya fanlari doktori, professor

Hayitov Shavkat Ahmadovich, filologiya fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Ixtiyarova Gulnora Akmalovna, kimyo fanlari doktori, professor

Rasulov Zubaydullo Izomovich, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Mirzayev Shavkat Mustaqimovich, texnika fanlari doktori, professor

Samiyev Kamoliddin A'zamovich, texnika fanlari doktori, dotsent

Esanov Husniddin Qurbonovich, biologiya fanlari doktori, dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, professor

Jumayev Jura, fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent

Klichev Oybek Abdurasulovich, tarix fanlari doktori, dotsent

G'aybulayeva Nafisa Izattullayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS

ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Муродов Ғ.Н.	Гуманизм ва бадиий тафаккур уйғунлиги	3
Ҳамдамов У.А.	Фитрат шеърлятида жадиличлик ғояларининг акс этиши	9
Babayev M.T.	Jaloliddin Rumiyning “Masnaviyi ma’naviy” manzumasidagi masallarda hayvonlarning antropomorfizmi	13
Bozorova R.Sh.	O‘zbek va nemis folklorida suv talqini	18
Chorieva M.J.	The rational perception of the "Pride" in Jane Austen's "Sense and sensibility"	24
Дармонов И.К.	Шомон мўъжизалари ҳақидаги афсоналар	30
G‘aniyeva N.G‘.	Amerikada “rezistans” adabiyoti: Maya Anjelou she’rlari misolida	34
Qurbonova N.R., Ikromova N.I.	Ted Hyuz ijodi adabiy tanqidchilar nigohida	41
Iskandarova Sh.U.	Badiiy adabiyotning epistemologik qiymati	45
Khudoyorova N.B.	The main characteristics of the english enlightenment literature	50
Mizrabova J.I.	Uilyam Shekspir ijodi va uyg‘onish davrining xalq madaniyati	58
Narziyeva S.D.	Samandar Vohidov uhroviy mazmundagi she’rlarining meditatif va elegiyaviy xususiyatlari	63
Qosimova N.F.	Tarjimaga kognitiv yondashishda ongli va avtomatik jarayonlar hamda intuitsiyaning mohiyati	68
Salixova N.N., Luqmonova N.B.	Tarjima tarixi va tarjimonlik faoliyati	73
Temirova F.O.	Bolalar latifalarining o‘ziga xos jihatlari va mezonlari	77
Tursunova S.U.	Psychologism of a female character in Zulfiya Kurolbay's story "Woman"	82
Ахматов А.А.	Положение эпического искусства и искусства наказаний в Кашкадарьинском оазисе	86
Каримова Д.Х.	Немис ва ўзбек адабиётида адабий эртақ такомилнинг асосий омиллари ва манбалари (Ака-ука Гримм эртақларининг ўзбекча таржималари мисолида)	90
Farmanova D.A.	Ethnopoetics in english and uzbek novels	94

O'rmonova N.M.	Qur'oni Karimning o'zbek tiliga tarjimalari tarixidan	98
Jafarova I.A.	English sentimentalism: its formation and evolution period	105
Farmonova M.N.	Iqbol Mirzo she'riyati va folklor asarlarida motiv	109
Fayzulloev O.M.	Tracing the genesis and evolution of the game «Red Rover»	115
Qosimova N.F., Nosirova L.R.	Tarjimada gramatik transformatsiyalarning ahamiyati	120
Shamamedova Z.X.	The noir legacy and its influence on contemporary literature	124
G'aniyeva O.X., Ashurova N.A.	Jeyms Joysning "Eveline" hikoyasida bilvosita xarakterlash va simbolizmlarning ahamiyati	129
Sabirova Z.Z.	Zamonviy she'riyat xususida	133
Axmedova H.H.	Muhammad Yusufning maktub-she'rlari	136
Ганбарова Н.Г.	Роль переводных текстов в аспекте межлитературной коммуникации	141
MATNSHUNOSLIK VA MANBASHUNOSLIK *** TEXTOLOGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Hayitov Sh.A., Davronova M.S.	Alisher Navoiy «Arba'in»i hamd va «Sababi ta'lifi manzuma» qismlarining qiyosiy-matniy tahlili	148
JURNALISTIKA *** JOURNALIZM *** ЖУРНАЛИСТИКА		
Рахматуллаева И.Н.	Интерпретация национальных и общих ценностей на телевидении Узбекистана в эпоху глобализации	154
“NAVOIY GULSHANI”		
Amonova Z.Q.	“Xamsa”da “So`z gavhari vasfi”	162

JALOLIDDIN RUMIYNING "MASNAVIYI MA'NAVIY" MANZUMASIDAGI MASALLARDA HAYVONLARNING ANTROPOMORFIZMI

Babayev Maxmud Tashpulatovich,
Buxoro davlat universiteti
Nemis filologiyasi kafedrasida o'qituvchisi
m.t.babaev@buxdu.uz

Annotatsiya. Antropomorfizm qadim zamonlardan beri barcha madaniyatli xalqlar adabiyoti, me'morchiligi va badiiy ijodining turli shakllarida mavjud bo'lib, go'zallikning barcha turlarini dunyoga keltirish vositasi bo'lib xizmat qilgan. Ushbu adabiy usul insonning tarixiy tajribasi va uning hayvonlar bilan birga yashashi jarayonida hayvonlarning xatti-harakatlari tabiatini tahlil qilish va bilish natijasidir. Inson tomonidan xonakilashtirilgan va u bilan birga yashovchi ko'plab hayvonlar avlod-ajdodlarimiz tomonidan qayta-qayta o'rganilgan. Ba'zi tadqiqotchilar bu jarayonning boshlanishini hindlarning mashhur "Kalila va Dimna" nomli kitobi ta'sirida Sharq adabiy jarayonlariga hayvonlarning inson hayotida yashashi, o'zini odamlar kabi tutishi, kundalik hayotda odamlar kabi ijobiy yoki salbiy rol o'ynashi kabilar bilan bog'laydilar. Ushbu maqolada Mavlono Jaloliddin Rumiyning "Masnaviyi Ma'naviy" asaridagi masallarda hayvonlarning antropomorfizmi jarayonlarini ochishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: Jaloliddin Rumi, "Masnaviyi Ma'naviy" asari, fors adabiyoti, masallar, hikoyalar, antropomorfizm, hayvonlar, metafora, ramz, tasavvuf

АНТРОПОМОРФИЗМ ЖИВОТНЫХ В БАСНЯХ ДЖАЛОЛИДДИНА РУМИ «МАСНАВИЙИ МА'НАВИ»

Аннотация. Антропоморфизм с древнейших времен существовал в различных видах литературы, архитектуры и художественного творчества всех цивилизованных народов и служил средством привнесения в мир всевозможных красот. Этот литературный метод является результатом исторического опыта человека, анализа и познания характера поведения животных в период его сосуществования с животными. Многие животные, одомашненные человеком и живущие вместе с ним, неоднократно изучались нашими предками. Некоторые исследователи относят начало этого процесса к восточным литературным процессам под влиянием знаменитой индийской книги «Калила и Димна» с животными, живущими в жизни человека, ведущими себя подобно людям, играющими в повседневной жизни положительные или отрицательные роли. В данной статье предпринята попытка раскрыть процессы антропоморфизма животных в притчах Мауланы Джалалуддина Руми «Маснави Манави».

Ключевые слова: Джалалуддин Руми, «Маснави Манави», персидская литература, притчи, рассказы, антропоморфизм, животные, метафора, символ, суфизм

THE ANTHROPOMORPHISM OF ANIMALS IN THE STORIES FROM JALOLIDDIN RUMI'S "MASNAVYI MA'NAVYI"

Abstract. Since ancient times, anthropomorphism has existed in various forms of literature, architecture and artistic creation of all civilized peoples, and has served as a means of bringing all kinds of beauty to the world. This literary method is the result of the historical experience of man and the analysis and knowledge of the nature of animal behavior during his coexistence with animals. Many animals that have been domesticated by man and live with him have been repeatedly studied by our ancestors. Some researchers attribute the beginning of this process to Eastern literary processes under the influence of the famous Indian book "Kalila and Dimna" with animals living in human life, behaving like humans, playing positive or negative roles like humans in everyday life. This article tries to reveal the processes of anthropomorphism of animals in the parables of Maulana Jalaluddin Rumi's "Masnaviyi Ma'naviy".

Keywords: Jalaluddin Rumi, "Masnaviyi Ma'naviy", Persian literature, parables, stories, anthropomorphism, animals, metaphor, symbol, Sufism

Kirish. Fors adabiyotining ko'pgina shoirlari badiiy obrazlarda insoniy bo'lmagan, ko'pincha zoomorfik obrazlardan foydalanadilar. Bu adabiyotda hayvonot olami vakillari tasvirlanmagan she'rlar devonini yoki poemani topish qiyin. Bu borada Mavlono Jaloliddin Rumi o'z ijodida inson va noinsoniy obrazlar sirlarini timsollar tili orqali ochib bergan beqiyos ijodkor edi. Uning mahorati, ayniqsa, "Masnaviyi Ma'naviy" asarida yaqqol namoyon bo'ldi. Mavlono Jaloliddin Rumi "Masnaviyi Ma'naviy" asarida o'z tafakkurining teranligi, islom dinining muqaddas kitoblari Qur'oni karim va sahih hadislarning bilimdoni ekanligi, umri davomida turli qabila va elatlardan to'plagan ko'plab afsona va masallari, amaliy latifalarining bitmas-tuganmas zaxiralari bilan birgalikda o'zining o'tkir aqli, ijodiyoti yordami bilan eng murakkab falsafiy va mistik pozitsiyalarni moddiy va ijtimoiy qatlamning turli darajalaridagi odamlar tomonidan idrok etiladigan holda hal qila oldi. Mavlono Jaloliddin Rumiyning rang-barang ijodini o'rganishning ana shu jihati mazkur maqolaning mag'zini tashkil etadi.

Mustaqillik sharofati bilan jahon adabiyotining buyuk siymosi Mavlono Jaloliddin Rumiyning «Ma'naviy masnaviy» asari Jamol Kamol, Asqar Mahkam va Odil Ikrom tarjimasida o'zbek kitobxonlariga tuhfa etildi. Biz ushbu maqolani yozish jarayonida ushbu shoh asarning Jamol Kamol tomonidan fors tilidan o'zbek tiliga qilingan tarjimasini hamda taniqli olmon tarjimoni Otto Ho'shning fors tilidan olmon tiliga qilgan tarjimasidan foydalandik.

O'zbek tilining izohli lug'atida "Antropomorfizm" -Odangga xos psixik xususiyatlarni narsalar, jonivorlar va tabiat hodisalariga ham xos deb bilish, ularni odangga o'xshatish deb ko'rsatilgan. [13.]

O'zbek adabiyotshunosligida antropomorfizm muammosiga, jumladan, "Masnaviyi Ma'naviy" asaridagi masallarda hayvonlar obrazlarining ramziy ma'noda qo'llanilishiga ham hozircha munosib e'tibor berilmagan. Shulardan kelib chiqib, mazkur maqolada "Masnaviyi Ma'naviy" dagi antropomorfizm san'atiga oid ba'zi bir jihatlarni yoritishni lozim deb hisobladik. Albatta, Mavlono o'z asarini antropomorfizmlarsiz ham yakunlashi mumkin edi, lekin u buni badiiy detallarga ma'lum vazifalarni berish maqsadida qilgani uchun biz ularni asarning bir qismi sifatida ko'rib chiqamiz.

Ushbu maqolani yozishdan maqsad "Masnaviyi Ma'naviy" Mavlono Jaloliddin Rumi ijodini har tomonlama o'rganishdir. Ushbu maqolani yozish jarayonida quyidagi vazifalar amalga oshirildi:

- Jaloliddin Rumiyning asarlarida hayvonlarga murojaat qilish motivini aniqlash;
- shoirning hayvonlarni ijobiy yoki salbiy ko'rsatish sababini aniqlash;
- hayvonlarga insonning shaxsiy fazilatlarini berish zarurligini aniqlash;
- ertak tuzilishini shakllantirishda foydalanilgan epik elementlarni aniqlash;

Mavlono Jaloliddin Rumiyning "Masnaviyi Ma'naviy" asari asosida ushbu asarni tashkil etuvchi ertak, masal va hikoyatlarda hayvonlarning obraz yaratishdagi o'rni va rolini ko'rib chiqishga harakat qilingan.

Antropomorfizm - bu insonning tashqi va muhim belgilarini atrof-muhitning boshqa ob'ektlariga o'tkazish uchun metafora. Antropomorfizmning ikkitomonlama (ijobiy va salbiy) yuzaga kelishiga sabab bo'lgan e'tiqodlar u yoki bu etnik guruhning dini yoki madaniyatidan kelib chiqqan. O'tmishdagi forszabon shoirlar voqelikni yanada teranroq tasvirlash uchun zoomorfik obrazlardan foydalanish bilan ajralib turadi. Mavlono tafakkurining teranligi, turli qabila va elatlardan to'plagan Qur'on ertaklari, masal va latifalarining bitmas-tuganmas zahiralari bilan birgalikda murakkab falsafiy va tasavvufiy pozitsiyalarni ijtimoiy zinapoyaning turli darajasidagi odamlar uchun qulay shaklda yechish imkonini berdi. Mavlono Jaloliddin Rumiyning antropomorfik syujetlariga murojaat qilishdan pirovard maqsad insonni ziyoli ijodkor sifatida tubdan o'zgartirishdir.

Inson tabiat tomonidan berilgan tasavvur tufayli doimo hayotning unga ta'sirini ma'lum darajada yumshatishga intiladi. Shu maqsadda inson uni haqiqatdan chalg'itadigan ma'lum sevimli mashg'ulotlariga va turli xil ovunchoqlarga ega. Forslar madaniy hayotining barcha davrlarida dostonlar (afsonalar) bu turdagi o'yin-kulgilar tizimining bir qismi bo'lib, unda oxirgi o'rinni inson hayotidan epizodlar va o'ziga xos ko'rsatkichlar bo'lgan hikoya va rivoyatlar egallagan. Jahon adabiyotida, xususan, fors tilida keng qo'llaniladigan hayvonlar obrazlari orqali ularning hayotiy faoliyati va fazilatlarini aks ettiradi.

Hikoya an'analari tarixga chuqur kirib borgan, inson tili va nutqining paydo bo'lishi bilan barobar bo'lgan hodisadir. Har xil turdagi hikoyalarni - diniy, epik, ijtimoiy va hokazolarni yaratmaydigan qabila yoki xalq yo'q. Hozirgi vaqtda o'tmish jamiyatlarining ijtimoiy tarixini qayta qurishda afsonalar va an'analarning mavjudligining inkor etilmaydigan dalili sifatida ishlatiladi. Eron xalqlari adabiyoti ham bundan mustasno emas.

Ushbu maqolada biz Evropa adabiyotida ma'lum bo'lgan "masal" janr shakli, ya'ni hayvonot dunyosi vakillari nomidan aytiladigan nasr yoki she'rdagi qisqa hikoya haqida gapiramiz. Tahlil davomida biz ushbu janr ko'proq sig'imli degan xulosaga kelishimiz mumkin, shuning uchun yozuvchilar ifoda to'liqligi uchun

LITERARY CRITICISM

ushbu shaklga ko'proq murojaat qilishadi. Bundan tashqari, zolim ijtimoiy muhitda hayvonlar bilan fabliaudan foydalanish ularning ramziyligi va manzilsizligi tufayli foydalidir. Maqolada ushbu janrning boshqa badiiy-estetik xususiyatlari ham ochib berilgan.

Jaloliddin Rumi o'z o'quvchilariga cho'chqaning mohiyatini, masalan, eshak, sigir yoki itning mohiyatini farqlashni o'rgatish uchun ko'plab usullardan foydalanadi. U ohuning eng o'ziga xos xususiyatini va boshqa hayvonlardan farqini uning mushk hidini taratib turishida ko'radi. Binobarin, buyuk tasavvuf timsolini dunyoviy ifloslikdan poklangan komil ruhga yetkazishga va bu bilan mo'ysafid ruhining turg'unlikdagi – dunyoviy ifloslikdagi azobini ko'rsatishga harakat qiladi. Ohu qadriyat sifatida inson ruhining ramzidir, chunki u hayvonlar shohining og'ir o'ng qo'lining qurboni bo'lganida va mushk ishlab chiqarishni to'xtatganda, u ruh bo'lishni to'xtatib, murdaga aylanadi.

Bundan tashqari, shunga o'xshash jihatlarda hikoyalar quyidagi belgilar bilan aytiladi: ot, kalxat, qurbaqa, burgut, qarg'a.

Eron adabiy antropomorfizmi va ommabop qarashlari tizimida xachir ahmoq, johil odamni anglatadi. Jaloliddin Rumi o'z asarida na naslini, na qarindoshligini bilmaydigan odamlarni xachir timsolida o'ta ijodiy qo'llagan: —eshak ham emas, ot ham emas.

Jaloliddin Rumiyaning keyingi timsoli, dunyoviy havaslarga cheksiz ishtiyoqini ko'rsatadigan johil shaxsni ifodalovchi ayiqdir. Jaloliddin Rumi ayiq timsolini quyidagi "Bir odam ayiqning xushomadiga uchib, undan sadoqat kutgani" (2daftar, 1936-1996 baytlar), «Ayiqqa ishongan nodon hikoyasining davomi" (2daftar, 2014-2039 baytlar), "Nasihatchi ayiqqa ko'ngil bog'lagan kishiga nasihat etib, so'zi yerda qolgach, uni tark etgani" (2daftar, 2068-2099 baytlar) va "ayiqqa ishongan odam hikoyasining oxiri" (2daftar, 2068-2099 baytlar) masallarda tasvirlaydi. Bu masallarda aqliy qobiliyatlari unchalik yetuk bo'lmagan odamda ilon ovchi bilan sodir bo'lgan xuddi shunday voqea asos bo'ladi: u yaqinda ajdahodan qutqarib qolgan ayiq bilan do'stlashadi. Do'stlikda samimiy, ammo aqli noqis ayiq uxlayotgan do'stidan pashshalarni haydash vaqtida do'stining boshini tosh bilan majaqlaydi.

Odam uxlardi, surib tun na'shasin,
Ul ayiq ersa qo'rirdi pashshasin.
Necha bor ul haydabon, quvdi nari,
Pashsha kelgay erdi boz, quvgan sari.
Jahli chiqdi, bordi, tog'din oldi tosh,
Toshki, yanchilgay uning ostida bosh.
Tosh olib ul qaytdi darhol iziga,
Pashsha qo'nmish erdi odam yuziga.
Ul tegirimon toshidek toshni ayiq,
Dast ko'tardi, urdi mo'ljalga aniq.
Ul kishining boshi yanchildi tugal,
Jumla olamga yoyildi shul masal:
Mehri nodon chun ayiqning mehridir,
Qahri mehri ersa, mehri qahridir. (2daftar, 2129-2135 baytlar)

Ushbu baytlar olmon tarjimoni Otto Ho'shning fors tilidan olmon tiliga qilgan tarjimasida quyidagicha berilgan.

Der Mann schlief tief, der Bär verscheuchte Fliegen,
die kamen trotzdem stets zu ihm zurück.
So oft er sie auch aus dem Antlitz jagte,
sie schwirren doch bald wieder rasch herbei.
Den Bären erzürnten sie, da ging er hin
An einem Hang 'nen schweren Stein zu packen,
den trug er her und sah erneut die Fliegen,
die auf dem Angesicht des Schläfers saßen.
Er hob den Mühlstein hoch und ließ ihn auf
Die Fliegen fallen, dass sie sich verkröchen.
Der Stein zertrümmerte des Schläfers Antlitz,
verkündete der ganzen Welt dies Wort:
«des Dummkopfs Liebe ist des Bären Liebe:
Die Liebe ist ihm Hass, sein Hass ist Liebe.» (2daftar, 2124-2130 baytlar)

Odamlar ongida shoqol ahamiyatsiz va jirkanch hayvon sifatida namoyon bo'ladi. Bunday g'oyalar oddiy odamlar tomonidan yaratilgan maqol va matallarda juda yaxshi namoyon bo'ladi. Jaloliddin Rumi, undan oldin va keyin ijod qilgan shoirlar, jumladan Firdavsiy, Nosir Xusrav va boshqa ko'plab shoirlar ham shoqol obrazini salbiy ma'noda tilga oladilar.

Shaqol insonning salbiy yukini ko'taradi, masalan, fir'avn (3,778), o'z maqsadiga murakkabliklar orqali erishadigan, oqibatlarini umuman o'ylamaydigan (3,774). Jaloliddin Rumi "Bir shaqol bo'yoqchining xumiga tushib, bo'yalgani va shaqallar orasida tovuslik da'vo qilgani" (3dafta,721-731 baytlar) hikoyasida shoqolning antropomorfik obrazi orqali ikkiyuzlamachi odamlar tabiatining mohiyatini tasvirlaydi. Bu yerda shaqol kuch va manmanlik idishiga tushib qolgan fir'avnning timsoli bo'lib, o'zining ahmoqligi va bema'niligi bilan u o'zini odamlarning eng buyuk xudosi deb e'lon qiladi.

Eshak fors tilidagi so'zlashuv nutqi, frazeologiya va she'riyatdagi timsollar, o'xshatishlar, tavsiflar, tasvirlarning ko'p qismini o'ziga singdiruvchi hayvonlar turkumiga kiradi. Uni o'jar, uzun quloq, eshak deyishadi, lekin eshakning xalqimiz so'zlashuv madaniyatida tutgan o'rni barqarorligini hech narsa silkita olmaydi.

Mavlono xar (forsiyda), ximar (arabchada), eshak (turkiyda) so'zlari bilan birga badiiy vositalarni juda erkin qo'llagan. Bu iboralar "Masnaviy"da 306 marta uchraydi.

Bu tasvirning vazifalari xilma-xil: eshak johillar va ahmoqlarni (5, 2434), taqlidchilarni (5,2494), xurofotlarni (5, 1418), ijtimoiy hayotni sevuvchilarni (5,2473), hayvon ruhini (4, 409, 1494, 1503; 1392; 6.2999, 4584), arava va otlar hayvonlar (3.3721; 2, 1262), yuzaki go'zallik (5.2467), tana (2.1850; 4.2691; 5.2691; 5.2642; 5.2642; 5.2641; 5.2642, 2.729, 3.1860.2549), past ehtiroslarga mag'lub bo'lgan odam (4.3069), madaniyatsizlik va xunuklikning boshlanishi (5.1365; 6.3693; 5, 1371), do'zaxda qolib, dunyo hayotini sevuvchilar (4.3664; 56722; 56722), ichki jozibasi yo'q odamlar (5,922; 4,1509) va boshqa obrazlarni tasvirlaydi.

Eshak timsolidagi majoziy xarakterning noaniqligi buyuk tasavvufning "Masnaviy"dagi boshqa barcha antropomorfik obrazlarga qaraganda eshak mohiyatiga chuqurroq kirib borganidan dalolat beradi. Eshaklar ishtirokidagi hikoyalar va personajlarning rivojlanishi shunday xulosaga keladi;

Mavlono "So'fi xizmatkorga eshagining yo'lda horiganini aytgani va xizmatkor unga «lo hovla» deb javob bergani" qissasida faqat "lo hovla"ni takrorlaydigan, biroq foydali ish qilmaydigan insonlarni, jamiyatdagi illatlarni tanqid qiladi, o'zini do'st qilib ko'rsatuvchi dushmanlarni qoralaydi (2dafta,156-256 baytlar). Bu qissada so'fiy ilmi cheklangan, johil kishilarning mohiyatini ifodalagan bo'lsa, banda makkor odamlar, munofiq, shayton ruhini timsol qiladi. Bu hikoyadagi eshak tana timsoli. Mavlono "Masnaviy"dagi 2dafta,251-253 baytlarda shunday yozadi:

Odamiyxo'rdir magar ahli zamon,
Assalom, deb aytsa gar, kutma omon.
Xonayi devdir u ko'ngillar hama,
Devi mardumdin - firibu damdama.
Dev damidin kimki lo havla yemish,
Yo'lda ul eshshak kabi ojiz emish.

Mavlono ma'naviy komil insonni yaratish jarayonida "it" so'zini fors va arab tillarida 245 marta tilga oladi. Bu xonaki hayvon vafo (3,331; 2,1583; 3,279,286,314-318,1-322; 5, 8-3159), jism (2,474,2882; 1,2881; 3,2546, 8-2559; 5,631, 60-2962; 2977, 4-3035, 3038; 6,4858), nafsdan saqlanish (5,666, 5,662, 5,663), Shayton (5, 2945), taqvodor (6,2916), ochko'z va zaif odam (6,29-1232), o'qimishli (6,2079), olov (1,831-833), uyatsizlik (3,2438), beadablik (1,1197), nopok, yomon kishi (2, 417; 6,1902; 1,872; 2,242, 2035, 2047, 2673; 3,1681, 2474, 3002; 4,2332; 5,831; 1816, 3490; 1816, 3210; Su32,18) 2), fir'avn (3,7; 4,3518; 5,4131), moddiy boylik va dunyoviy lazzatlarga asir bo'lgan odamlar (6,1831, 3225; 2,474-476, 2111, 2679; 831; 6, 1193; 6, 27, 6, 118) va haqiqatni inkor etish (6,118) 4.3796) kabi tushunchalarni ifodalaydi.

It obrazining ijobiy jihatini ochishda Mavlono ma'naviy yuksalish uchun hayvonga imkoniyatlar eshigini ochib beradi: yaxshi maktabdan o'tsa, do'st va aqlli bo'ladi. Va nihoyat, shoir hikoyaning tasavvufiy g'oyasini ochib beradi: jism, xuddi it kabi, mukammallik istiqboliga ega. Hammasi xohish va intilishga bog'liq. It timsolining mohiyati "Masnaviy"dagi bir qator hikoyalarda batafsil ochib berilgan.

Antropomorfik obrazlar personajlarining ikkitomonlamaligi shoir tomonidan tuya, sher, tovus, to'tiqush, fil, buqa, qo'chqor, baliq allegoriyalarida ko'rib chiqiladi, ular yuqorida ko'rib chiqilgan "belgilar"ga o'xshab ko'plab hikoyalar, masallar va aforizmlarda illyustrativ tarzda batafsil bayon etilgan.

Mavlono antropomorf hayvonlarning markaziy obrazlarini taqdim etar ekan, "donishmand" usuliga murojaat qilgani ma'lum bo'ldi. Demak, Mavlono tinglovchilar idrok etishi uchun qulay pozitsiya yaratish

maqsadida har bir hikoyatning kirish qismini o‘zi qayta ishlaydi, so‘ngra voqea yoki dialog orqali syujetni rivojlantiradi.

Asardagi dostonlarni tahlil qilish Mavlono o‘zining tasavvufiy ta’limotini antropomorfik obrazlar orqali namoyish etishga puxta tayyorgarlik ko‘rgan, degan xulosaga kelish imkonini berdi. Bu “Masnaviy” matnining uchdan bir qismi qissa va masallardan iborat ekanligidan ham ko‘rinadi. Shu bilan birga, allegoriya va timsollar tarkibida “hayvon qahramonlari” rolini hayvonlar bajaradi, boshqacha aytganda, jami 273 syujetdan 53 tasi hayvonlar haqidagi hikoya va masallardir.

Ayrim “Masnaviy” qissalarida, ayniqsa, hayvonlar rol o‘ynagan hikoyalarida Mavlono muallif mulohazalarini hayvon obrazlari o‘rtasidagi munosabatlar poetikasi strukturasiidan chiqarib tashlaydi, juda mustaqil kichik janr shakllari yaratadi.

Mavlononing antropomorfik mavzularga murojaati uning tarbiyalovchi yoki axloqiy g‘oyalarini oddiy tasvirlashdan ko‘ra chuqurroq maqsadni ko‘zlagani aniqlandi. Mutafakkirning pirovard maqsadi insonni ruhiyatini tubdan o‘zgartirishdir.

ADABIYOTLAR:

1. Mavlono Jaloliddin Rumiy. *Masnaviyi ma’naviy. Birinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasi.* – Toshkent: «Fan» nashriyoti, 2005.
2. Mavlono Jaloliddin Rumiy. *Masnaviyi ma’naviy. Ikkinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasi.* – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 2002.
3. Mavlono Jaloliddin Rumiy. *Masnaviyi ma’naviy. Uchinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasi.* – Toshkent-2003-Tehron.: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi «Fan» nashriyoti, Eron Islom Respublikasi «Al-Hudo» xalqaro nashriyoti.
4. Mavlono Jaloliddin Rumiy. *Masnaviyi ma’naviy. To‘rtinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasi.* – Toshkent-2003-Tehron.: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi «Fan» nashriyoti, Eron Islom Respublikasi «Al-Hudo» xalqaro nashriyoti.
5. Mavlono Jaloliddin Rumiy. *Masnaviyi ma’naviy. Beshinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasi.* – Eron Islom Respublikasi «Al-Hudo» xalqaro nashriyoti, Tehron- 2004.
6. Mavlono Jaloliddin Rumiy. *Masnaviyi ma’naviy. Oltinchi kitob. Forsiydan Jamol Kamol tarjimasi.* – Eron Islom Respublikasi «Al-Hudo» xalqaro nashriyoti, Tehron- 2004.
7. Babayev, M. T. (2024). Jaloliddin rumiyning “masnaviyi ma’naviy” asaridagi masallarda ilon obrazi. *Innovative Development in Educational Activities*, 3(8), 62–68. Retrieved from <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/2371>
8. Tashpulatovich, B. M., & qizi, T. M. S. (2022). *The Role of Translation in Intercultural Communication. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 3(6), 26-31. Retrieved from <https://cajipc.centralasianstudies.org/index.php/CAJLPC/article/view/374>
9. Babayev Maxmud Tashpulatovich, & Jumayeva Nigina Djamalovna. (2023). *Tarjimonlik kasbinining dolzarbligi va zamonaviy sharoitda avtomatlashtirilgan tarjimaning xususiyatlari. Innovative development in educational activities*, 2(9), 111–115. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7938126>
10. Babayev Maxmud Tashpulatovich. (2023). *H.Hessening "shoir" ertagi stilistik xususiyatlari. Innovative development in educational activities*, 2(8), 303–309. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7884981>
11. Babayev Maxmud Tashpulatovich, & Ashirova Rayhon Anvar qizi. (2023). *Tarjima turlari va ularning xususiyatlari. Innovative development in educational activities*, 2(9), 63–69. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7937985>
12. Babayev, O. (2023). *Жалоліддин румийнинг «маснавийи маънавий» асарининг жаҳон адабиётида ўрганилиши. Центр научных публикаций (buxdu.Uz)*, 29(29). *извлечено от* http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/9016
13. <https://izoh.uz/word/antropomorfizm>